

ПРАКСЕОГРАФИЈА – ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ ПРАКСИ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Сажетак: Последњи преокрет у анализирању међународних односа је тзв. праксеолошки преокрет, тј. усмереност на разумевање пракси као предмета истраживања. Теорија праксе нам омогућава да анализирамо шта раде они који практикују међународне односе, односно да не изгубимо из вида свакодневно, уобичајено одвијање међународног живота. Праксама је тешко приступити, а још је теже приступити имплицитним значењима које они који те праксе спроводе имају док их изводе и тумаче ситуацију, своје место и место других у тој ситуацији и шта би било одговарајуће понашање. У овом раду представљамо основе праксеографије, као научног приступа бележења и интерпретације праксе и реконструкције њених значења у контексту и кроз време. У раду су укратко представљена основна епистемолошка полазишта проучавања праксе – абдуктивно, интерпретативно и рефлексивно разумевање знања. Затим су приказани могући приступи и методе за прикупљање и анализу пракси на основу увида из најзначајнијих дела у међународним односима који користе теорију праксе. Методолошки увиди су додатно поткрепљени сазнањима из емпиријског истраживања о праксама полицајаца у Србији у интеракцији са колегама из суседних земаља након оружаног сукоба којима се секуритизују и десекуритизују односи унутар региона. У истраживању су коришћени посматрање са учествовањем, интервјуи и наративна анализа докумената.

Кључне речи: теорија пракси, праксеографија у међународним односима, позадинско знање, истраживачке методе, полицијски хабитус

„Истраживање пракси је, према америчком антропологу Клиффорду Гирицу (Clifford Geertz), као „[б]ављење етнографијом [...] покушај читања (у смислу „грађења читања”) неког страног избледелог рукописа који врви од изостављених речи, неподударности, нејасних исправки и пристрасних опаски, а притом није писан неким од уобичајених писама, већ пролазним примерима понашања које има своју форму.”

Гирц (1987) цитиран у Фабијети, Малиглети и Матера (2002: 46-7).

* stojanovic.sonja@gmail.com

Праксеолошки преокрет у међународним односима

Последњи преокрет у анализирању међународних односа је такозвани *праксеолошки преокрет* односно усмереност на разумевање пракси као предмета истраживања (Schatzki, Knorr Cetina, and Savigny, 2001). Кристијан Бугер (Christian Bueger) и Френк Гадингер (Frank Gadinger) истичу новине у приступу истраживања заснованом на проучавању пракси у књизи *Теорија међународне праксе – нове перспективе* (Bueger and Gadinger, 2014). По њима, праксеолошки заокрет подразумева да се деловање људи или група проучава „без фиксираних претпоставки какви су људи, како се понашају и коју логику прате. Нити се почиње од претпоставки какав је међународни систем или глобална политика. Уместо тога, бележи се и анализира шта актери говоре и раде и затим анализира укотвљеност тих делања у већим друштвеним аранжманима” (Bueger and Gadinger, 2014: 3).

Малобројни аутори¹ покушали су да систематизују методологију² за проучавање међународних пракси. То је разумљиво, имајући у виду да је наука о међународним односима као дисциплина традиционално више окренута теоретским објашњењима него емпиријским истраживањима, као и да је праксеолошки преокрет у студијама међународних односа релативно млад феномен. У овом раду, представљамо основе праксеографије (Bueger, 2014a; Bueger and Gadinger, 2014, 2018; Pouliot, 2007; Pouliot, 2016), тј. научног приступа бележења и интерпретације праксе и реконструкције њених значења у контексту и кроз време. Да би то урадили, прво представљамо основе теорије праксе у међународним односима. Затим укратко представљамо студију случаја којом су илустровани методолошки увиди. У питању је емпиријско истраживање о праксама полицајаца у Србији у интеракцији са колегама из суседних земаља након оружаних сукоба у којима је анализирано како се секуритизују и десекуритизују међудржавни односи унутар региона. Након тога су у трећем делу текста представљена епистемолошка полазишта проучавања праксе – абдуктивно, интерпретативно и рефлексивно разумевање знања. У четвртом делу приказани су најчешће коришћени приступи и методе за прикупљање и анализу пракси на основу увида из најзначајнијих дела у међународним односима који користе теорију праксе. На крају текста изнета су закључна разматрања и предлози за даља истраживања.

Теорија праксе у међународним односима

У друштвеној теорији, објављивањем књиге *Заокрет пракси у савременој теорији* Теодора Шацког и др. (Schatzki, Knorr Cetina and Savigny, 2001),

¹ Винсент Пујо (Vinsent Pouliot), Кристијан Бугер (Christian Bueger) и Ребека Адлер-Нисен (Rebecca Adler-Nissen) су најпоследнији у предочавању методологије истраживања у складу са теоријом праксе и транспарентног дељења конкретних истраживачких замисли које су користили у истраживањима.

² Под методологијом подразумевају се претпоставке о свету који се проучава (онтологија) и какво је сазнање могуће (епистемологија), а под методама, начини долажења до сазнања.

систематизован је приказ проучавања пракси у друштвеним наукама³ и попуњена се објашњења зашто се из проучавања свакодневних рутинских дешавања могу разумети друштвени процеси. Главна претпоставка теорије праксе јесте да делање треба третирати као друштвени чин. Новина овог најновијег „заокрета” у друштвеним наукама није само у објекту анализе – праксама, већ и у очекивању да објашњења за то деловање не треба тражити у неком својству унутар актера (на пример, рационалним калкулацијама, особинама личности или другим есенцијалистичким објашњењима), нити у факторима ван актера који условљавају његово деловање (као што су материјалне околности или друштвене нормe). Кључни научни преокрет јесте разумевање пракси као медија који посредује између делања актера и материјалних и друштвених структура. То подразумева да се само у делању, то јест кроз праксу, актер позиционира у односу на материјалне околности и друштвену ситуацију. Такође, теорија пракси подразумева да се само у делању отелотворује његова способност дејственика (енг. *agency*) који креативно бира стратегије поступања. Ипак, теорија пракси подразумева да се креативност често одвија и без артикулисане рефлексације, односно да се људи „довијају” без размишљања, него да налазе решења из практичног смисла, то јест из разумевања и прилагођавања ситуацији. Истраживачи се кроз анализу пракси питају које је то предзнање потребно да би се активност спровела, како се активност имплицитно разуме кроз интеракције у заједници и како се користе материјалне ствари и технологије.

Овај заокрет у друштвеним наукама преузет је и у међународним односима⁴ (Adler and Pouliot, 2011), са главним аргументом да проучавање пракси обогаћује разумевање међународних односа и да праксе треба да буду основна јединица анализе. Теорија праксе омогућава анализирање онога шта раде они који практикују међународне односе, односно омогућава да се из вида не изгуби свакодневно, уобичајено одвијање међународног живота. У студијама међународних односа, теорија праксе посебно се везује за Емануела Адлера (Emanuel Adler) и Винсента Пујоа (Vincent Pouliot) који су се у својим радовима ослонили на праксеолошки заокрет и заједно објавили монографију у којој је овај приступ објашњен (Adler and Pouliot, 2011a). По Адлеру и Пујоу, праксе су „обрасци активности/делања који имају смисла у друштву, а које се изводе на мање или више компетентан начин, истовремено отелотворују, одигравају и учвршћују позадинско знање и дискурс кроз интеракције са материјалним светом.” (Adler and Pouliot, 2011: 6).⁵ Дакле, праксе за њих нису било која активност, него су то оне активности које имају смисла у некој друштвеној заједници

³ Многи аутори у друштвеној теорији су поставили традицију или претходницу теорији праксе – од Пјера Бурдијеа (Pierre Bourdieu), Ентонија Гиденса (Anthony Giddens) и Бруна Латура (Bruno Latour), до Чарлса Тејлора (Charles Taylor) и Теодора Шацког (Theodore Schatzki). Види више у Vueger and Gadinger, 2014: 11.

⁴ За кратак преглед теорије пракси у међународним односима види: Супац и Руџић, 2014: 2.

⁵ Оригиналано: „*practices are socially meaningful patterns of action which, in being performed more or less competently, simultaneously embody, act out, and possibly reify background knowledge and discourse in and on the material world.*”, Adler and Pouliot, 2011: 6.

ци и које подразумевају одређени ниво компетенције у извођењу. Да искористимо за илустрацију пример Клифорда Герца, чувеног антрополога и разликовање између тика и мига (Fabijeti, Maligeti i Metera, 2002: 174). Он наводи да је тик нехотично затварање ока, односно биолошка или евентуално психолошка категорија понашања особе. За разлику од њега, миг, као намерни акт краткотрајног жмурења, јесте „понашање које има значење” (Ibid.), односно сигнал који се разуме у друштвеној групи. Праксе су дакле увек део заједничког репертоара пракси у оквиру неке друштвене групе, била она физички присутна или не током њиховог извођења. Оне у себи имају уписано имплицитно разумевање ситуације, публике и позиције актера које је стечено социјализацијом актера у оквиру једне или више друштвених група.

Адлер и Пујо су написали како су међународне праксе „друштвено организоване активности које се тичу светске политике” (Adler and Pouliot, 2011: 7). Делатници међународне праксе могу бити појединци, али и групе или организације. Пример колективне праксе у међународним односима јесте ратовање, док би пример институционализоване организационе праксе било класификовање различитих типова жртава који подразумева посао хуманитараца. Већина теоретичара пракси подразумева сличне елементе концепта праксе, али се разликују по томе које стављају у први план. Адлер и Пујо (Adler and Pouliot, 2011: 8-9) наводе пет елемената пракси у књизи *Међународне праксе*: 1) извођење, 2) друштвено смислена/уређена рутина, 3) компетентност, 4) позадинско или предрефлексивно знање и 5) повезивање дискурзивног и материјалног света. Кључна питања за анализу елемената пракси су предочена у табели испод, а посебно је објашњено позадинско или имплицитно знање (*диспозиција*).

Табела: Елементи пракси

Адлер и Пујо	Питања за анализу пракси
<i>Извођење</i>	Шта раде актери? Које радње изводе?
<i>Друштвено смислена или уређена рутина (енг. patterned)</i>	Који су елементи радње који се понављају? Да ли постоје неки обрасци деловања?
<i>Компетентност</i>	Шта би било исправно, а шта погрешно извођење конкретне праксе?
<i>Позадинско, имплицитно, предрефлексивно знање – практични осећај</i>	Која значења актери имплицитно дају датој ситуацији и свом деловању? Која су усмерења (fr. <i>dispozif</i>) која се узимају здраво за готово приликом деловања?
<i>Повезивање дискурзивног и материјалног света</i>	Како се пракса исказује у дискурсу (говорном, писаном, визуелном) и материјалном свету (коришћењу тела, објеката, технологија...)?

Под појмом позадинског знања (енг. *background knowledge*) подразумевају се активности које су несвесно обављају у складу са неизговореном логиком која нешто сматра прикладним здраво за готово (енг. *taken-for-granted*).

Синоними који се такође користе да означе позадинско знање су: имплицитно или предрефлексивно знање (енг. *tacit knowledge*) и практични осећај (енг. *practical sense*), а у радовима инспирисаним социологијом Пјера Бурдијеа и термин *диспозиција*.⁶ Позадинско знање и практични осећај дају значење у односу на конкретну ситуацију, наводе посматраче да на несвесном нивоу интерпретирају ситуацију и изведу одговарајуће понашање. Ово знање супротстављено је експлицитном знању, као што су правила и вредности (норме) и артикулисаним знању, на пример кроз говоре. Бугер и Гадингер указују на нераскидиву везу између концепата чињења, праксе и сазнавања (Bueger and Gadinger, 2014: 19). По њима, знање се ван праксе не може ни сазнати нити променити. Ово подразумева да човек зна много више него што може вербално да искаже или објасни. Тејлор (Taylor, 1993: 45) наводи Витгенштајнов пример вожње бицикла, као праксу у којој је научено како се покреће бицикл и како се при томе постави тело, без нужног разумевања принципа механике који померају људско тело и бицикл у простору

Као што је Пујо истакао у књизи *Међународна безбедност у пракси – Политика дипломатије НАТО-Русија*, практично знање не долази из свесне делиберације/аргументације или промишљања опција на основу резонувања у складу са инструментаним калкулацијама, правилима или вредностима или кроз комуникацију са другима, већ из практичног осећаја који чини да то што се чини делује здраворазумски или се узима здраво за готово. Он цитира Чарлса Тејлора (Charles Taylor): „Правила се не усвајају из приручника, већ се углавном људи схватају како да их примене на основу свог практичног искуства у свету” (Pouliot, 2010: 12). Тејлор наводи пример Витгенштајна да људи и без објашњавања знају да читају саобраћајни знак са стрелицом као означивач смера у коме треба ићи (Taylor, 1993: 45). Ипак, Витгенштајн се пита, да ли би и неко ко није социјализован у овој култури на исти начин разумео да врх стрелице указује на смер, а не на крај. У случају регионалног састанка полицајаца дипломата, пример позадинског знања јесте како се понашају, облаче, стоје на затвореном делу састанка, у паузи или на вечери са колегама, а како на званичном делу састанка у присуству шефова или медија. И без инструкција, вероватно је да ће се различито понашати у присуству јавности и новинара, а бити најопуштенији на вечери или током неког другог незваничног дела скупа. Део позадинског знања је и како да процене стручност колеге са друге стране. Током више интервјуа спомињано је како „препознају” да ли је неко „прави полицајац” према томе како се држи, каква питања поставља, о чему и када жели да разговара, те да на основу ових импресија полицајци могу да процене „да ли је са друге стране колега који је прошао улицу, сито и решето или нечији дипломац који је одмах завршио у канцеларији” (Интервју, 21. мај 2016.). Слично, Филип Ејдус (Ejdus, 2016: 201) наводи пример институционализоване праксе узлетања ратног авиона пресретача, пошто је страни ваздухоплов ненајављено повредио ваздушни простор неке земље. Ова пракса се покреће аутоматски и одвија у складу са стандардним оперативним процедурама.

⁶ „ментална или когнитивна структура кроз коју се људи баве друштвеним светом [...] кроз које опажају, схватају, вреднују и процењују друштвени свет. Кроз ове схеме људи истовремено стварају, опажају и процењују своје праксе.” (Рицер, 2012: 282).

Студија случаја

Циљ испитивања у оквиру студије случаја био је да се кроз анализу пракси, кроз које се свакодневно одвијају сарадња и сукоби унутар регионалних форума, допринесе бољем разумевању процеса којима се секуритизују и десекуритизују међудржавни односи унутар постконфликтног региона од 2000. године до краја 2018. године. Иновативно у овом истраживању је то што је ниво анализе „спуштен” испод високе политике и јавних изјава на праксе полиције, односно на свакодневно одвијање суверености у професионалним праксама.

Анализом су обухваћени односи полиције Србије са полицијским службама потеклим из бивше Југославије, с обзиром на наслеђе сукоба приликом разједињења. Поред тога, истраживањем су обухваћени и други суседи Србије (Мађарска, Румунија, Бугарска), као и друге земље које су део регионалних иницијатива у којима Србије учествује. Ова последња група је део споља конструисаног региона прво као Југоисточне Европе, а после као Западног Балкана (Bechev, 2004, 2011; Koneska, 2008, Tzifakis, 2007). Анализа обухвата и интеракције и однос према полицијским снагама које имају моћ на Косову и Метохији након потписивања Кумановског споразума. На овај начин желело се испитати да ли је слична или различита практична логика односа према колегама из земаља са којима држава у чије име полицајци наступају у региону има међусобно признање и углавном решене односе и са полицијским властима са територије коју држава Србија третира у Уставу као сопствени део, а што је оспоравано проглашењем независности ове политичке заједнице 2008. године.

Главнина материјала прикупљена је дубинским интервјуима са полицијским службеницима различитих специјалности и ранга који раде у полицији Србије и Министарству унутрашњих послова (МУП) и са петоро њихових колега из Министарства спољних послова (МСП) и из три регионалне иницијативе који су пружили појашњења око организације сарадње на националном нивоу и у оквиру регионалних иницијатива.⁷ Укупно су обављена 23 интервјуа. Први је обављен 2010. године, а већина у периоду од 2015. до 2018. године. Због немогућности добијања званичног одобрења од руководиоца МУП-а, већина интервјуа обављена је незванично, уз гаранцију поверљивости и анонимности. У истраживању је коришћен намерни узорак, то јест сазнања су прикупљена од испитаника који су бирани из опште популације на основу одређених способности, карактеристика, активности и другог, који су дефинисани проблемом, предметом и циљевима истраживања. Узорак је статистички нерепрезентативан јер обухвата мали број испитаника у односу на општу популацију полицијских службеника у Србији,⁸ али је релевантан јер обухвата саговорнике са релевантним искуством за тему која је истраживана.

⁷ Центар за спровођење закона у југоисточној Европи (eng. *Southeast European Law Enforcement Center – SELEC*), Конвенција о полицијској сарадњи у југоисточној Европи (eng. *Police Cooperation Convention – PCC*) и Иницијатива за интегрисано управљање унутрашњом безбедношћу (eng. *Integrated Internal Security Governance – IISG*).

⁸ Према подацима из децембра 2018. године, у Министарству унутрашњих послова Републике Србије радило је 41.157 особа. Извор: Република Србија, Министарство унутрашњих послова,

Пошто нас је интересовало да испитамо трансформацију међудржавних односа „одоздо”, из перспективе полицијских професионалаца, истраживањем су у највећој мери обухваћени полицијски службеници запослени у МУП и полицији Србије. То су пензионисани или још увек запослени у МУП са статусом овлашћеног службеног лица, то јест они који су овлашћени за примену полицијских овлашћења. То је зато што је за истраживање било од интереса стицање увида у то да ли се и како испољава полицијски хабитус у сарадњи са колегама исте професије из других земаља. Хабитус је концепт Пјера Бурдијеа којим се означавају нерелексивна усмерења делања друштвених актера, то јест „менталне и телесне матрице [...] које усмеравају деловање – од најаутоматскијих радњи (држање, начин говора, понашање за трпезом), преко основне оријентације у свету (основне схеме класификације), до вредносних оријентација.” (Спасић, 2014: 292). Дакле, интересовала нас је да ли заједничка професионална култура утиче на сарадњу међу полицајцима. Контролни узорак је било троје испитаника који имају искуство пре полицијске професије – из цивилства, ватрогасац и војне професије, као и петоро саговорника ван МУП-а Србије. Друга карактеристика узорка јесте да су интервјуисани само они запослени који су имали искуство са сарадњом у региону југоисточне Европе. Трећа карактеристика у намерном узорку било је искуство учешћа у ратним сукобима на простору бивше Југославије, било пре или током полицијске каријере. Ово питање је важно јер је српска полиција једна од ретких која је коришћена као војска у оружаним сукобима. С обзиром да је ратовање драматична пракса која искаче из редовног полицијског рада и има многе последице, заузето је становиште да је важно испитати колико је ово искуство утицало на разумевање колега из земаља против којих се ратовало. Током заказивања интервјуа, за већину испитаника није се знало да ли су имали ратно искуство, већ се до теме дошло током интервјуа.

Поред интервјуа, у мери у којој су време и МУП Републике Србије дозволили, у овом истраживању настојало се да се искористе и прилике за посматрање са учествовањем, како би била забележена пракса у природној средини. Ауторка је искористила позиве које је кроз посао добила за учествовање на регионалним конференцијама и семинарима,⁹ намењеним пре свега полицајцима, да посматра динамику односа у тој пракси и окружењу. На свим скуповима ауторка је била учесница, без обавеза излагања, па је могла да се посвети

Информатор о раду Министарства унутрашњих послова Републике Србије, децембар 2018. године (последњи пут ажуриран 27. децембра 2018. године), стр. 67.

⁹ Посматрање је обављено на следећима скуповима одржаним у Београду: конференција „Управљање сложеним подацима у истрагама организованог криминала и корупције” у организацији Мисије ОЕБС у Србији, 26. и 27. маја 2016. године, регионални округли сто „Полицијски интегритет – холистички приступ – индивидуална, организациона и спољна димензија – Најбољи стандарди, праксе и изазови у југоисточној Европи” у организацији МУП РС, Женевског центра за контролу оружаних снага, Мисије ОЕБС у Србији, и Међународног криминалистичко-истражног програма подршке у обуци (eng. *International Criminal Investigative Training Assistance Program* – ICITAP), од 31. октобра до 1. новембра 2016. године и конференција поводом представљања Регионалне процене претњи од тешког и организованог криминала у организацији МУП РС и Мисије ОЕБС у Србији, 14. новембра 2016. године.

посматрању динамике групе, интеракција и да обави разговоре са присутним полицајцима. Посматрање са учествовањем без пристанка посматраних има етичке изазове, али сматрамо да интереси испитаника нису угрожени јер су посматрани на јавним скуповима, где је њихов рад изложен и очима неистраживача. Поред тога, додатно је загарантована анонимност и поверљивост тако стечених увида, како се не би довели у ризик посматрани полицајци. То је у складу са добром праксом у друштвеним наукама (Spicker, 2011). У сазнања прикупљена посматрањем са учествовањем спада и више од 15 прелазака административне линије и разговора са возачима аутобуса и полицајцима који раде на административним прелазима Мердаре и Јариње у периоду од маја 2011. до марта 2019. године. Искуство чекања на административној линији трајало је од неколико минута до неколико часова, а увек је било у друштву возача који свакодневно прелазе ту линију, лично познају полицајце који раде на прелазима са обе стране линије и који су били спремни да поделе и своја искуства преласка и искуства сарадње између две полиције којима су присуствовали. У наставку рада увиди из овог истраживања се користе да илуструју предности и потешкоће примене ових метода за прикупљање и анализу пракси у међудржавним односима.

Праксеографија

Сви аутори који примењују теорију праксе се слажу: нема проучавања пракси без емпиријског истраживања. Упркос томе, многи истраживачи пракси нису објаснили како су дошли до закључака у својим истраживањима. Зато у овом тексту представљамо основне приступе томе како проучавати праксе и како их интерпретирати. Принципи које представљамо су само основне смернице, а морају се прилагодити истраживачкој ситуацији, јер и „само истраживање је пракса” (Bueger and Gadinger, 2018: 77). Овај текст ослања се на неколико најутицајнијих радова (Bueger, 2014a; Bueger and Gadinger, 2018; Pouliot, 2007; Pouliot, 2010; Pouliot, 2012; Pouliot, 2014; Salter and Mutlu, 2013) у којима су на систематичан начин предочене методолошке поставке проучавању пракси.

Као што Кристијан Бугер и Френк Гадингер напомињу у њиховом уџбенику о теорији пракси, „није неопходно смислити методолошку топлу воду, да би се проучавале праксе” (Bueger and Gadinger, 2014: 79). Већина истраживача праксе позајмљује методе и технике из других дисциплина које деле интерпретативну теорију сазнања (*епистемологију*), као што су социологија, антропологија, етнографија итд. Бугер (Bueger, 2014a) је приступ проучавању пракси назвао *праксеографија*, како би означио да се методе из других наука користе са новим сензибилитетом у складу са теоријом праксе (*праксеологијом*). Име новог приступа – праксеографија треба да означи да има много тога заједничког са етнографијом.

„Заједничко им је намера да се забележи и реконструише (грч. Γράφειν *graf*), али је различит фокус [истраживања] – интересовање није за културу, већ за праксе (грч. *praxi*).” (Bueger and Gadinger, 2014: 79-80)

У наставку су укратко представљена основна епистемолошка полазишта проучавања праксе – интерпретативно, абдуктивно и рефлексивно разумевање знања. Затим су сажето приказани могући приступи и методе за прикупљање и анализу пракси илустровани увидима из емпиријског истраживања пракси сукоба и сарадње између српских полицајаца и њихових колега у региону.

Епистемолошка полазишта

Примарни облик сазнања у проучавању пракси је интерпретативан, абдуктиван и рефлексиван. Истраживање је интерпретативно, јер претпоставља да су људи креативна бића, која дају значење свом деловању, мада не увек рефлексивно. Шта год да раде, људи и без размишљања тумаче ситуације у односу са другима и постављају се у односу на разумевање ситуације. До значења људи долазе у интеракцијама са другим људима, прво кроз социјализацију на индивидуалном нивоу унутар породице и школе, а касније интеракције унутар група стварају, одржавају и мењају друштвени поредак. Зато је у фокусу истраживања праксеолога потрага за значењима. Она креће од појава које друштвени актери чију праксу посматрамо сматрају стварним. Ова претпоставка из интерпретативне социологије је заједничка и међународним односима и, како истиче Ивана Спасић, „тек на основу „лаичких“ значења, односно значења који приписују актери („конструката првог ступња“), социологија [међународни односи] ствара властите верзије значења друштвеног делања („конструкте другог ступња“)” (Спасић, 1998: 11). Проучавањем емпиријске грађе прикупљене у директној интеракцији са испитаницима постављају се претпоставке о обрасцима и правилностима у изучаваној појави. „Интеракција је кључан процес, јер кроз њу се значења формирају, размењује и модификују, како „онтогенетски“ (кроз развој појединчеве личности), тако и колективно (формирање основе заједничког живота). С тим у вези је склоност микроанализи. Методолошки, тежи се индивидуализму, и заузимању становишта актера; ова уопштена позиција повлачи низ истраживачких процедура (квалитативна методологија).” (Ibid.).

Други приступ проучавању пракси је *абдукција*. По Пјеру Бурдијеу, задатак академских истраживања друштвеног света није „да да речи већ постојећим чињеницама” (Pouliot and Merand, 2013: 27), већ да буде „у потрази за значењима, а не природним законитостима” (Pouliot and Merand, 2013: 26). Стога је основна јединица анализе пракса и свако праксеолошко истраживање креће од мапирања онога што људи раде – пракси, а не од унапред познатих категорија које се тестирају како би се омогућило уопштавање закључака (*дедукција*). Ово не значи да истраживач улази у истраживање као „бела табла”, он или она полазе од загонетке, неког истраживачког питања, вероватно и информисан теоријама које постоје на ту тему, али циљ не сме бити попуњавање рупа у постојећем корпусу знања (Sandberg and Mats, 2011), већ отвореност за нова тумачења, феномене.¹⁰ Овај приступ се још назива абдукција (енг. *abduc-*

¹⁰ Сандберг и Мац истичу да радови који желе да одговоре на неки недостатак постојеће литературе (енг. *gap in literature*), често не померају науку јер не доводе у питање претпоставке на којима се заснивају радови на које реферишу (Sandberg and Mats, 2011: 25).

tion). То је процес који подразумева да се у истраживању креће од загонетке, изненађења, опажања из емпирије, затим од покушаја „идентификовања услова у којима би та загонетка била мање збуњујућа и више ‚нормалан‘ или ‚природни‘ догађај.” (Schwartz-Shea and Yanow, 2012: 27). Перегрин Шварц-Шиа (Peregrine Schwartz-Shea) и Двора Јанов (Dvora Yanow), водеће методолошкиње политичке етнографије, појашњавају да абдукција има много тога заједничког са индуктивним процесом сазнавања. Разлика је у томе што се не тежи праволинијском процесу извлачења закључака из појединачног ка генерализованим правилима, већ се примењује „циркуларно-спирално откривање у сталном кретању између индукције (појединачних опажања) и тумачења кроз укрштање са другим емпиријским материјалом и теоретским појмовима” (Schwartz-Shea and Yanow, 2012: 28). Очекивање је да се истраживачка замисао (енг. *research design*) промени на основу сазнања из емпиријског истраживања и даље прилагоди док не буде решена загонетка.¹¹ Познати теоретичари међународних односа Јерг Фридрихс (Jörg Friedrichs) и Фридрих Кратохвил (Friedrich Kratochwil) наводе да се абдукција примењује „када друштвени научници, постану свесни неке класе феномена, али за које им недостају теорије које могу применити” (Friedrichs and Kratochwil, 2009: 709). Они даље описују поступак откривања наводећи да се полази од претпоставке да та класа феномена није случајна и онда се прикупљају опсервације и покушава објаснити концептима из постојећег поља знања. „Уместо покушаја да се наметну апстрактни теоретски обрасци – дедукција или ‚једноставно‘ учитају судови из чињеница – индукција, почињемо наше резонување на нивоу између та два – абдукцијом.” (Ibid.)

трећи приступ сазнању је *рефлексивност*. То је захтев ка „окретању сазнајних алата према субјекту сазнања” (Schwartz-Shea and Yanow, 2012: 27), односно преиспитивању истраживача, како би се избегло учитавање садржаја у емпиријски материјал, то јест додавање значења која не припадају онима чије понашање анализирамо. Француски социолог Пјер Бурдије сматра се једним од пионира и водећих мислилаца на тему рефлексивности и заговорника рефлексивне епистемологије. Концепт је инспирисан његовим истраживањем раширеног феномена нежења на француском селу после Другог светског рата, које је обављао у области Беаран у којој је одрастао. Том приликом се и упитао „да ли истраживач може да са дистанце, на објективан начин, сагледа предмет који му је близак” (Бирешев, 2014: 53). Рефлексивност је тражење праве мере дистанцираности или блискости¹² у односу на објекат анализе. Ана Бирешев цитира Бурдијеово поређење појма рефлексивности са улогом фотографа:

„Фотографија је манифестација дистанце посматрача који нешто бележи и који притом не заборавља да је ту да би бележио, али она истовремено подразумева и блискост са посматраним појавама, блискост која му доноси способност да разуме и интерпретира и неприметне детаље.” (Бирешев, 2014: 57)

Стога, у отклону од универзалистичких објашњења, Винсент Пујо и Фредерик Меранд подсећају и преносе Бурдијеов позив на позорност према

¹¹ Више детаља у: Reichertz, 2004.

¹² О концепту блискости у истраживању пракси види: Bueger, 2014b.

три врсте грешака у промишљању. Прва грешка или заблуда је учитавање претпоставки које долазе из „позиције коју истраживач заузима у неком друштвеном простору и процесу који је довео до тих претпоставки” (Pouliot and Merand, 2013: 27), то јест учитавање сопствених ставова и искустава у тумачењу пракси оних које истражујемо. На пример, иако ауторка овог истраживања сматра да већина људи не одобрава ратне сукобе у региону, она не сме да учитава слично разумевање код својих испитаника на питање о могућности нових сукоба у региону. Рефлексиивност захтева да се разуме и како је перцепција позиције истраживача утицала на одговоре и понашање оних чији се рад истражује. Током наведеног истраживања, многи саговорници су ауторку знали као активисткињу организације грађанског друштва која надзире рад полиције, па су и без да су упитани давали анализе садашњег рада полиције, руководства или правдали неке прошле поступке.

Друга грешка је придавање већег значаја правилима која се не преиспитују (гр. *doxa*) унутар академског света. Пример овога је потчињавање емпиријских налаза обрасцима појединих истраживачких метода, него комплексним и понекад контрадикторним значењима које деле они чији се рад истражује (Ibid.). Потребно је бити свестан да стање у некој научној области у великој мери утиче на то који се проблеми препознају и како им се приступа. Пример овога је претпоставка у међународним односима реалистичне школе, да су државе „црна кутија” или монолитан, јединствен актер са доминантним типом рационалности који анализира трошкове и добити. Стога Бурдијеов приступ рефлексиивности позива да за тему преиспитивања узме и продукција научног знања (Berling, 2012; Berling, 2013), односно како су институционализоване одређене премисе у промишљању у појединим научним дисциплинама (Wæver and Buzan, 2010).¹³ На пример, у приказаној студији случаја, потчињеност полицијских професионалаца политичарима на челу Министарства и званичној политици доведена је у питањем емпиријским увидима који су указали да су полицијски професионалци спремни да крше правила и упутства политичара, када имају поверење у колеге са друге стране и кад је у питању важан и хитан професионални задатак. Опет и овај закључак се не сме применити на све полицијске службенике аутоматски, већ је темељном анализом имплицитне логике поступања, примећена разлика међу полицијским подспецијалностима око тога шта им је приоритет у поступању.

Трећа грешка је „тзв. интелектуалистичка склоност која истраживача подстиче да посматра живот као спектакл, а не као конкретну ситуацију која захтева навигацију кроз њу” (Pouliot and Merand, 2013: 27). Ребека Адлер-Нисен се залаже да истраживачи међународних односа направе такав отклон од самолегитимизујућих и описних приказа међународних институција и организација, ка анализи заснованој на социолошким увидима. Бурдијеовом приступу ближе су етнографске методе посматрања са учествовањем и друге које

¹³ Оле Вивер (Ole Wæver) и Бери Бузан (Barry Buzan) прате како су неке од премиса стратешких студија развијених под окриљем РАНД корпорације, која је радила истраживања за Владу САД током и после Другог светског рата, преживеле и касније у оквиру академске дисциплине безбедносних студија. Види: Wæver and Buzan, 2010.

омогућавају „теоријско присвајање домородачког односа према пракси.” (Бурдије у Бирешев, 2014: 56). Ово не значи да истраживач треба да некритички прихвати перспективу испитаника, већ да:

„разуме логику којом се служе они који су део тог универзума, а затим, како да из те исте логике изађе и како да је, користећи се свим расположивим научним ресурсима, уместо из ‚жабље’ перспективе сагледа из перспективе ‚коњаника у прелету’.” (Ibid.)

То захтева неуобичајене научне способности попут коришћења интуиције у сазнавању ради уочавања правилности, успостављања веза и несигурног уопштавања. Важно је нагласити да Бурдије не тежи сазнавању универзалне истине, већ позива да се историзује, то јест да се релативизује у односу на значења која су у неком тренутку релевантна (Pouliot and Merand, 2013: 28). Дакле, сазнања се увек тичу конкретног контекста, у конкретном времену.

Праксеографски поступци

У истраживању пракси је неопходно користити вишестепену методологију коју предлаже Винсент Пујо (Pouliot, 2013). Први корак је приступити и мапирати праксе у конкретним ситуацијама (ситуациони друштвени простор), односно одговорити на питање шта људи раде, који су обрасци интеракција, које су типичне ситуације у којима се практикује. Ово подразумева „излазак из фотеље” и приступ локалном знању, то јест непосредном искуству или доживљајима искуства оних који практикују проучавану праксу. За потребе прикупљања пракси и значења могу се користити различите методе, од којих су најчешће етнографско посматрање са учествовањем, учење праксе, интервјуи и анализа докумената, о чему ће бити више речи у делу текста о методама.

На примеру студије случаја анализираних у овом раду, до мапирања пракси дошли смо потраживши одговор у интервјуима и посматрању са учествовањем на питање шта раде заједно и какве интеракције имају српски полицајци са колегама из земаља у суседству. Анализирајући обрасце интеракција међу полицајцима у региону, који се понављају у оквиру директних билатералних и трилатералних односа са суседима, као и под окриљем мултилатералних регионалних иницијатива и различитих програма за сарадњу који су иницирали актери ван региона, идентификовано је пет група пракси у којима заједно учествују представници полиција из различитих земаља, а које доводе до трансформације односа. То су праксе: а) дружења/размене и умрежавања, б) заједничког учења в) размене података, г) оперативне сарадње и д) полицијске дипломатије. Сви интервјуисани службеници, независно од полицијске специјалности, били су изложени дружењу, заједничком учењу и умрежавању. Мањина је имала и искуство непосредне сарадње са применом полицијских овлашћења, то јест размене података и оперативне сарадње. Најмањи је број полицајаца који су искусили пету праксу, такозвану полицијску дипломатију, односно званично представљање земље на формалним састанцима регионалних иницијатива и међународних организација. У каснијим фазама испитивана

је практична логика, односно која су значења дата наведеним праксама у различитим контекстима, то јест како и када се у пракси мења интерсубјективно разумевање међу колегама у овим праксама.

Ребека Адлер-Нисен користи концепт аустријске социолошкиње Карин Кнор Цетина (1988), која овај поступак зове „методолошким ситуационализмом”, јер се „велики друштвени феномени, као што су тржишне цене, држава, евроскептицизам дешавају кроз свакодневне трансакције људи (и ствари) у микродруштвеним ситуацијама” (Adler-Nissen, 2016: 99). Дакле, задатак у првом кораку је да се прикупе информације о микропраксама свакодневног одвијања феномена који се проучава.

Други и најтежи корак јесте откривање *практичне логике* или *диспозиција*. То подразумева откривање или реконструкцију позадинског знања и имплицитног разумевања међу члановима заједнице. Кристијан Бугер истиче да се ово знање „ретко вербализује, не може се прочитати лако кроз означиваче (енг. *signifiers*), језик и дискурс” (Bueger, 2014a: 386). Ово подразумева да човек зна много више него што може вербално да искаже или објасни. Практике могу имати различите појавне облике (*тело*) у интеракцији са материјалним светом (*предметима, артефактима*), а ослањају се на неизречена или позадинска знања (Bueger, 2014a: 387). Бугер даље тврди да прва два елемента праксе (телесне активности и коришћење артефаката) можемо открити релативно лако посматрањем, док је позадинска знања и значења немогуће директно захватити без интерпретације опаженог. Пујо (Pouliot, 2016: 276) цитира Тејлора и пита се „да би пракса икс урадила нешто у и на свету, које имплицитно знање би практичари требало да имају да разумеју шта се дешава?” (Taylor, 1993 [1981]: 45).

Многи друштвени научници покушавали су да се приближе разумевању здраворазумске логике и имплицитних значења које људи дају ситуацијама у интеракцији са другима. Пујо предлаже да се анализира о чему се експлицитно не говори, јер се подразумева. Он (Pouliot, 2016: 277) даље цитира Хопфа:

„Оно што се узима здраво за готово је често неоспоравано. Постоји консензус о томе какав је свет, какав треба да буде, шта се дешава и без именовања. Али, када људи вербализују, већина каже мање-више исту ствар.” (Hopf, 2013: 324)

Дакле, идеја је да се идентификује које су претпоставке које већина саговорника подразумева да стоје, и онда их извести на видело. Ауторка овог истраживања је саговорнике питала да опишу ситуације у којима је дошло до преокрета или напретка у сарадњи, на пример прве значајне случајеве, а затим их питала шта је у тим ситуацијама омогућило да се успостави поверење. Тако се дошло до сазнања о значају социјалног капитала или односа изграђених у неформалним деловима скупова у којима су заједно више пута учествовали. Поред тога, више саговорника је објаснило нешто што се међу полицајцима подразумева, а то је да нису сва кривична дела третирана на исти начин и да често класификација кривичних дела не зависи од правне дефиниције опасности, него од неписаног разумевања ситуације унутар полицијске професије. Тако се, рецимо, претње другим полицијским службеницима или деци сматра-

ју хитним за поступање и да заслужују да се заобиђу формалне или политичке препреке сарадњи, као што се види из следећег интервјуа:

„Најозбиљније се схвата кад су у питању претње колеги полицајцу. Имали смо ситуацију да је прећено колеги и ми смо одмах урадили оперативну обраду, прикупили податке из наших база и са терена, проследили им, а нисмо завели да је то било на захтев Хрватске.”

Интервју, 12. мај 2016.

Посебну категорију чине случајеви у којима рањивост жртава има приоритет над установљеним правилима.

„После погибије у Тиси¹⁴ и ми смо поступали, поготову кад смо видели слике деце коју су извукли рониоци. Нема везе што су Шиптари, кад су деца у питању поступаш.” Интервју 2. јун 2016.

Ребека Адлер-Нисен (Adler-Nissen, 2014: 216) је за проверу разумевања које се узимају здраво за готово користила крај интервјуа, када је постављала питања о томе да ли је добро разумела претпоставке саговорника. Приликом коришћења интерпретације прећутаног, треба имати у виду и напомену Адлер-Нисен да ћутање може да буде и знак да је нека тема табу или стигматизована пракса. Ћутња може бити и последица маргинализације гласа саговорника или говора са позиције без моћи, где сама особа не сматра свој глас довољно битним на неку тему.

Још један од приступа откривању неизреченог значења јесу експерименти прекида америчког социолога Харолда Гарфинкела (Harold Garfinkel). „Циљ експеримента прекида јесте поремећај уобичајених процедура како би се истражили процеси у којима се свакодневне радње и њихова значења конструишу и реконструишу” (Riser, 2012: 326). Гарфинкел је за потребе ових експеримената задавао студентима да играју са неким икс-окс и да намерно одиграју супротно правилима, то јест да упишу знак између поља уместо у пољу и прате реакције саиграча. Или још драматичније, тражио је од студената да оду кући и да се неколико сати понашају као гости, учтиво, дистанцирано и да прате реакције својих укућана. Реакције су биле бурне и извукле су на површину разумевање тога шта је „нормално” понашање укућана, као и разне емоције¹⁵ и код неупућених укућана и студената истраживача. Овакав приступ истраживања је саставни део етнометодологије или:

„анализе понашања обичних људи у свакодневним ситуацијама, као и начина на који они користе здраворазумско знање, процедуре и разматрања, који им помажу да стекну разумевање таквих ситуација, како би у њима могли да се снађу и да на њих реагују.” Riser, 2012: 222.

Пошто ови експерименти нису пригодни и могући у свим истраживачким контекстима, предлаже се или да се пита о поступцима у односу на замишљене сценарије или да се пита о кључним историјским моментима или

¹⁴ Ово се односи на погибију 15 косовских Албанаца, од којих су половина била деца, током покушаја да илегално пређу српско-мађарску границу на Тиси у ноћи између 14. и 16. октобра 2009. године. Види више у: Р.С.В. (без датума).

¹⁵ О читању емоција из угла теорије пракси у: Mattern, 2011.

преокретима пракси, како би се објаснила логика унутар праксе која постаје видљивија услед шока и промене околности. Анализа криза или контроверзи омогућава да имплицитна значења постану експлицитна, јер се управо тада воде расправе о томе да ли се може наставити на стари начин, прилагодити или креирати нову праксу. Пујо (Pouliot, 2014) ово назива праћењем пракси кроз време (енг. *practice-tracing*). Ова метода има заједничко са праћењем процеса (енг. *process-tracing*) фокусираност на анализу конкретних случајева и њихову промену кроз време, али не извлачи корелације и узрочно-последичне везе. Циљ анализе је да се ухвати и „квалитет појединачног (активности које су смислене у контексту-ситуацији) и општег (образаца акција).” (Pouliot, 2014: 238).

Пример долажења до имплицитног разумевања праксе сарадње у приказаном истраживању јесте начин испитивања међудржавних односа унутар региона. Предмет анализе није унапред просторно одређен, те стога регион намерно није именован у интервјуима. Саговорницима из полиције остављено је да сами дефинишу земље које су земље битне за њихов рад или са којима има интеракције. На овај начин смо покушали да дођемо до одговора како се у праксама полицајаца конструише регион. Тако смо дошли до сазнања да су доминантне две логике груписања унутар региона. Прва је језичко-институционална, а друга у оквиру земаља које су позициониране на рути криминала. О првој логици ће бити више речи у делу текста о посматрању са учествовањем. Друга логика која одређује интензитет сарадње јесте вођена полицијском проблематиком, то јест рутама кретања криминала, па се тако разликује динамика односа међу онима који се баве сузбијањем илегалних миграција од оних који се боре против фалсификовања платних картица (интервју 12. мај 2016.). Ово је важан увид јер указује да заједнице пракси полицајаца одступају од граница формалних регионалних иницијатива или интензитета односа које матична земља има у спољним пословима са другим земљама.

Трећи корак се односи на коришћење микропракси и имплицитних логика да би се објаснили макропроцеси или структуре. Тражење одговора о макропроцесима зависи од школе промишљања пракси, то јест од тема које се желе проучавати. На пример, Винсент Пујо (Pouliot, 2013) је у објашњењу методолошких поставки бурдијеовског приступа проучавању пракси, као трећи корак навео мапирање *позиционе логике пракси*. Вођен идејом Бурдијеа да у оквиру различитих друштвених домена живота важе различита правила игре и такмичења за различите вредности које су на цени, Пујо предлаже да се међународни односи разматрају као поља нпр. безбедности, дипломатије итд. То подразумева анализу позиција и борби у оквиру поља: која су правила игре која се узимају здраво за готово у интеракцијама (*doxa*), које су вредности које су на цени (капитал), која је дистрибуција ресурса и структура. Најразвијенија методолошка упутства за проучавање поља дали су истраживачи из тзв. Париске школе међународне политичке социологије на примерима проучавања поља унутрашње безбедности у ЕУ (Bonelli and Bigo, 2005; Bigo, Bonditti, and Olsson, 2016). Добри примери студија које примењују овај приступ су Пујова књига о хијерархији унутар мултилатералне дипломатије у оквиру УН и НАТО

(Pouliot, 2016) и књига Ребеке Адлер-Нисен о праксама искључења из политика ЕУ (Adler-Nissen, 2014).

Истраживачи са интересовањем за кооперативне међународне односе су пак применили другачије концепте за анализу прикупљених пракси. Емануел Адлер (Emmanuel Adler) је предложио да се на основу мапирања пракси изради типологија пракси које чине неку *заједницу пракси* (енг. *community of practice*) посебном (Adler, 2005). Други аутори који се баве истом темом, крећу од отворених категорија, као што су интеракције унутар заједнице, заједничка значења или како се социјализује у заједницу кроз учествовање у заједничким праксама. Нина Грагер (Nina Græger) је преузела концепте заједнице пракси Венгера (Wenger, 1998) – *међусобни ангажман, заједнички репертоар пракси и значења и заједнички подухват* да би анализирао квалитет сарадње између ЕУ и НАТО (Græger, 2016), а Никлас Бремберг (Niklas Bremberg) је анализирао како ЕУ промовише изградњу безбедносне заједнице у земљама које је окружују кроз промовисање кооперативних безбедносних пракси (Bremberg, 2015). Заједничко свим овим ауторима јесте да су кренули од мапирања пракси и значења који учесници интеракција придају праксама, да би дошли до образаца интеракција и разумевања ширих друштвених процеса у којима те праксе имају смисла.

Праксеографске методе

За „прикупљање пракси” могу се користити различите истраживачке методе. Неопходно је комбиновати различите методе и истраживачке стратегије, зависно од предмета који се проучава, и слободно преузимати из других дисциплина. Најчешће се предлаже коришћење метода са етнографским сензибилитетом, то јест са фокусом на значења у контексту, попут посматрања са учествовањем, дубинских интервјуа, анализа објеката који се користе. У наставку су укратко представљене предности и мане најчешћих метода: посматрања са учествовањем и интервјуа.

Етнографско посматрање са учешћем

Посматрање са учествовањем је основна метода из етнографије која омогућава непосредан приступ праксама у реалном времену док се одвијају. Њена главна предност је што се могу прикупити „густи описи” (енг. *thick description*), то јест имплицитна разумевања особености ситуације, пригодног понашања, односа међу актерима из перспективе учесника, односно ситуационо знање. Посматрање са учествовањем омогућава да се забележи и материјалност и телесни аспект пракси, које је теже обухватити интервјуима, мада не и немогуће.

Не постоји консензус у литератури који су обриси посматрања са учествовањем, односно, да ли је неопходно изводити исту радњу и учествовати у активностима оних чије праксе анализирамо, или је довољно да

посматрамо како они делују. Најпознатији примери у студијама међународних односа истраживача који су учествовали у активностима оних чији су рад анализирали јесу истраживања Ивера Нојмана (Iver Neumann) о дипломатској професији и истраживање Мајкла Барнета (Michael Barnett) о раду Савета за безбедности. Барнет (Barnett, 1997) је радио као политички саветник у Мисији САД при Савету безбедности УН током разматрања реакције на геноцид у Руанди 1994. године и на основу ових увида је касније са Мартом Финемор (Martha Finnemore) објавио књигу о нормама у међународним организацијама и процесу бирократизације међународних односа (Barnett and Finnemore, 2004). Нојман је три године радио као аналитичар и саветник у норвешком Министарству иностраних послова и на основу тог искуства објавио читав низ текстова и две књиге о праксама дипломатије (Neumann, 2012; Neumann, 2013). Он је посебно привукао пажњу својим текстом о пракси писања говора у норвешком Министарству иностраних послова (Neumann, 2007 и Нојман, 2009). Основ његовог аргумента јесте да писање говора није индивидуални чин писца говора, па да стога не одражава његове или њене ставове, него колективни чин више организационих јединица унутар Министарства, кроз који се институционализују значења и потврђује јединствени идентитет Министарства. До овог објашњења Нојман пак није дошао полазећи од претпоставке да дипломате калкулишу шта ће им се више професионално исплатити или пратећи норме које су научили током похађања Дипломатске академије. Он је до овог сазнања дошао посматрањем са учествовањем у овој пракси, мапирањем учесника и процеса и испитивањем значења који сами учесници писања говора овој пракси дају експлицитно, као и оних које они међусобно подразумевају.

Чешћи су примери посматрања, са или без учествовања, краћих дешавања којима је могућ приступ у међународним односима, попут великих конференција и семинара који практичари организују. На пример, Марк Б. Салтер (Mark B. Salter) је држао предавања професионалцима који раде на пословима безбедности авиосообраћаја, да би затим почео да похађа главне конференције за ову област и на крају прошао сертификовани курс за менаџере безбедности на аеродромима који издаје Међународна асоцијација за авиопревоз, како би проучио како су се промениле безбедносне праксе обезбеђења аеродрома после терористичких напада 11. септембра 2001. године (Salter, 2008a; Salter, 2008b; Salter, 2008c; Salter, 2013; Côté-Boucher, Infantino, and Salter, 2014). Према његовим речима, било је доста теренског истраживања: „када сам почео да владам разумевањем тема, језика и борби у области авијацијске безбедности, то јест (1) када су ме актери и институције препознали као део њихове области и када сам (2) као истраживач могао да контекстуализујем свакодневне праксе у пољу.” (Salter, 2013: 107). На основу ових увида, објавио је и низ теоретских текстова о секуритизацији кроз рутинске праксе (Salter, 2008c).

У овом раду, посматрање са учествовањем на конференцијама показало је да долази до неформалног креирања подрегиона унутар регионалне полицијске сарадње на основу употребе заједничког језика. Тако су се полицајци са простора бивше Југославије груписали у односу на колеге које говоре албански и румунски. Истовремено, одржање граница професије је практиковано у

односу на представнике грађанског друштва, те су се полицајци груписали и избегавали јавни контакт са грађанским друштвом на конференцијама. Ово су све праксе које су очигледне у посматраној ситуацији, а вероватно је да би у интервјуу теже до њих дошли или да би саговорници покушали да дају друштвено пожељне одговоре.

Главни изазов примени посматрања са учествовањем јесте добијање приступа пољу и субјектима истраживања, поготово ако се испитују традиционално затворене институције и политике, попут институција безбедности и спољне политике или ако се пак истражују опасне средине, попут хуманитарног деловања у ратним зонама. Такође, немогуће је присуствовати историјским процесима, то јест догађајима и дешавањима који су се десили у прошлости. Поред овога, ова метода захтева значајне ресурсе, пре свега време и материјалне ресурсе за довољно дуг ангажман на терену са онима чији се рад посматра. И на крају, не најмање важно, ова метода може имати различите ризике, мада су неки од истраживача искористили сопствено искуство стављања у ризичну ситуацију као објекат сазнавања. Ово је приступ аутоетнографије. На пример, канадски истраживач Жан-Франсоа Рател (Jean-François Ratelle) је искористио искуство да га је руска полиција, мислећи да је из централне Азије, током путовања кроз Чеченију и Дагестан заустављала и легитимисала чешће него његове сапутнике, да напише студију пракси небезбедности у постконфликтним подручјима (Ratelle, 2013).

Интервјуи који откривају неизрециво

Друга најчешћа метода за прикупљање пракси јесте интервјуисање. Интервјуисање је најчешће коришћен и оспораван приступ проучавању пракси. Због измештености ван ситуације о којој се говори, фокуса на оно што је појмиво и изрециво, интервјуи би требало да буду некомпатибилни са проучавањем позадинског знања и значења на којима се праксе заснивају. Ипак, готово сви аутори који примењују теорију праксе примењивали су и ову методу, али са другачијим сензибилитетом. Винсент Пујо брани овај избор јер „чак и када се праксе не могу ‚видети‘, о њима се може ‚разговарати‘ или се могу ‚читати‘ текстуалном анализом” (Pouliot, 2016: 49).

Приликом прикупљања значења, важно је водити рачуна не само о ономе што интервјуисани говоре, већ и са ког полазишта говоре (које су прећутне претпоставке онога што је изречено). Зато је битно да онај који интервјуише буде „довољно близу и довољно далеко” од испитаника, то јест да разуме контекст и прећутна значења, а да буде и довољно одвојен да може да их анализира. Најчешће се користи полуструктурирани интервју, разговор структуриран око одређеног броја тема или отворених питања, које се могу проћи различитим редоследом. Ово не значи да истраживач нема већ спремне теме које жели да испита, него је реч о томе да се не држи слепо сценарија и да покушава да прати ток мисли саговорника. Да би се дошло до здраворазумског расуђивања и неизреченог разумевања, интервју треба што више да личи на природну ситуацију разговора. Последица оваквог приступа јесте да су у приказаном истра-

живању интервјуи трајали дуже како би разговор био природнији и како би се креирао контекст у ком би на видело изашла свакодневна, неувежбана значења. Просечно трајање разговора било је од два и по до три и по часа. Најкраћи разговор трајао је сат времена, а најдужи четири сата, зависно од расположивости и мотивације саговорника. Већина интервјуа урађена је ван званичних просторија, осим три која су обављена у канцеларијама испитаника, на њихов захтев. То искуство донело је додатне увиде, јер је омогућило да испитаници буду посматрани у „њиховом природном окружењу” и да се примете артефакти професије, попут амблема јединице, захвалница за сарадњу или успешно завршене операције, спортских обележја и сличног.

Још једна подврста интервјуа су наративни интервјуи (енг. *narrative interview*) који се одвијају тако што се људи питају да испричају неку причу о себи или некој њима блиској теми. С обзиром да, од када је људске врсте, људи причањем прича дају смисао свом искуству и окружењу, наративи су сјајна тачка за анализу друштвеног поретка. Једно од најчешћих наративних питања јесте молба саговорницима да испричају како су почели да се баве својом професијом или праксом која се анализира. Ови интервјуи личне историје (енг. *life-history interview*) или професионалне историје (енг. *career-history interview*) имају огроман потенцијал, јер саговорницима омогућавају да поделе искуства на свој начин и из њихове перспективе, често призивајући и осећања у односу на конкретне ситуације. То је дакле ситуација у којој испитаник има већу контролу од онога који интервјуише и која захтева сензитивност према осећањима и другом личном садржају који може бити подељен у таквој ситуацији. Сама структура наратива (приче) омогућава истраживачу да види како се повезују различите ситуације и искуства, кроз време, или по категоризацији учесника (херој, зликовац...).

У приказаном истраживању, први део интервјуа тицао се професионалне биографије саговорника и искустава која су их обележили као полицајце. Овај део интервјуа допринео је да се боље испита разумевање саговорника о томе шта чини полицајски хабитус, то јест полицајску професију у Србији. Имајући у виду богато искуство саговорника, овај део интервјуа пружио је увид не само у професију данас, већ и у то како је разумевање полицајског поступања и начина размишљања формирано у односу на битне промене унутар професије – уређени период СФРЈ, деведесете, предреволюционарни и постреволюционарни период, двехиладите и касније. Иако је већина саговорника почела причу хронолошким редом, често је било прескакања периода и дељења значајних епизода којима су илустровали социјализацију у полицајску професију (како се постаје полицајац), имплицитно вредновање унутар професије (како се препознаје добар полицајац и разлике међу специјалностима) и важне догађаје, било у смислу важних полицајских операција или потресних догађаја губитка колега. За многе од ових догађаја су замолили да се не бележе, због осетљивости искуства учесника.

Како би се приступило начину резонувања или принципима који се узимају здраво за готово, препоручује се неколико тактика. Једна је да се учесници питају да опишу шта раде, свакодневне рутине, типичан дан или

догађај у оквиру анализираних феномена.¹⁶ У приказаном истраживању, други део интервјуа тицао се искуства борбе и (не)сарадње у региону. Ово је био кључан део за мапирање свакодневних пракси међудржавних односа у искуству полицајаца. У оквиру ове целине, било је речи прво о почецима интеракције са колегама након промене политичког режима почетком двехиљадитих, као и о обичним интеракцијама у званичним сусретима и незваничним деловима програма и оперативне сарадње. Поред описа рутине, успомена, важних епизода, посебно су криминалистички полицајци били вољни да причају и о конкретним инструментима полицијске сарадње. Пујо (Pouliot, 2013: 49) такође предлаже да се испитаници питају шта други у њиховом окружењу раде и да на тај начин испитаници буду они који за истраживача извештавају о увидима из њиховог посматрања са учествовањем. Поред тога, могу се обавити и групни интервјуи – фокус групе, који су реалнија друштвена ситуација, јер дају увид и у интеракције учесника и у заједничко подразумевање неких ствари.

Још један од начина да се позадинско разумевање „доведе на површину” јесте молбом да прокоментаришу како би реаговали у замишљеним ситуацијама. У приказаном истраживању, испитаници су упитани како би поступили у истој ситуацији у односу на полицајце са Косова. У целом интервјуу праћен је Пујоов савет да се сам интервју третира као „извођење или пракса, то јест да они покушавају да ураде нешто у свету.” (Ibid.) На тај начин може се анализирати рефлексивно, како се испитаник односи према ономе који интервјуише, о чему говори, а шта подразумева, којим тоном се говори или реагује на конкретне теме и слично. Неретко се на питање у вези са Косовом, тон разговора мењао, постајао формалнији, уздржанији и саговорници су проверавали још једном да ли и на који начин они што кажу може бити доведено у везу са њима. Ово је указало и на то да су односи са косовском полицијом много више подређени контроли унутар полиције и да су развијене институционализоване праксе, него са другим полицијама у региону. Поред тога, користе се и интервјуи структурирани око неке епизоде или догађаја (енг. *episodic interviews*) у којима се испитаник пита да опише, преприча шта се дешавало око неког конкретног догађаја (Bueger and Gadinger, 2014: 91). Из описа и приче о конкретном примеру, извлаче се обрасци имплицитног резонувања о том феномену.

Мерје Кус (Merje Kuus) указује да су интервјуи, иако не омогућавају „згуснуте описе”, односно детаљне увиде као етнографско посматрање, често једини начин прикупљања података у међународним односима и да су они увек интеракције из којих се може сазнати више него само о теми о којој се разговара (Kuus, 2013). Ли Ан-Фуђи (Lee Ann Fuji), након деветомесечног истраживања у Руанди о ратним злочинима, истиче да као податке треба третирати не само оно што је изречено, већ и оно неизречено и оно речено између редова. На основу укрштања сазнања из интервјуа са оним из других извора, она издваја пет врста метаподатака који се могу добити у интервјуу: гласине, порицања, измишљотине, избегавања и тишине (Fuji, 2010: 231).

¹⁶ Дobar пример упитника у Adler-Nissen, R. (2014a: 198–217).

Анализа текста и објеката

Трећа група метода се бави прикупљањем и анализом докумената и предмета у којима су уписане праксе. Циљ таквог приступа је да се из докумената, визуелног материјала и предмета „ишчитају праксе” (Bueger and Gadinger, 2014: 90). Ребека Алдер-Нисен је, за потребе анализе праксе искључења Данске и Велике Британије из појединих политика ЕУ, проучавала архиву данског Министарства иностраних послова, а са циљевима да 1) „мапира подпоље [дипломатије], то јест хијерархије моћи и жаргон који структурирају односе између актера” (Adler-Nissen, 2014: 200), 2) „разуме како су се преговори и договори мењали из дана у дан”, то јест да реконструише кључне ситуације и 3) схвати нека техничка стручна питања која је немогуће покрити интервјуима. Она тврди да је у интерпретацији „постављала иста питања архивској грађи, као што би и у интервјуима” (Ibid.) и да је то довело до значајних увида и боље припреме за интервјуе.

Најважније за анализу докумената је како Пујо каже „одабир правог жанра докумената који омогућавају увид у праксе.” (Ibid.) Као посебно интересантне за проучавање пракси, он наводи документа која нуде идеализовану верзију колективне акције (упутства, приручнике), его-документа у којима актери нуде самообјашњења за своје поступање (аутобиографије, интервјуи, писма јавности...). У приказаној студији случаја значења прикупљена интервјуима укрштена су са анализом институционалних пракси кроз анализу докумената које је објавио МУП, као што су званичне процедуре, стручне публикације и објаве за медије. Као посебно важни жанрови докумената показали су се: Информатор и извештаји о раду МУП-а, који садрже попис и опис послова организационих јединица, као и популарни¹⁷ и научни часописи који су издавали МУП¹⁸ и Криминалистичко-полицијска академија.¹⁹ Анализом ових докумената може се доћи до идентификације пракси, кроз упитаност о томе која су практична знања уписана у њих и који су замисливи начини пријема и употребе тих текстова. На пример, анализом полицијских извора, посебно употребе скраћеница, различитог ословљавања и евиденција које се воде, увидели смо значајне разлике у поступању према становницима са Косова и Метохије и полицијским снагама на овој територији у односу на друге полиције у региону. Значења и праксе прикупљене из полицијских извора, стављени су у шири контекст анализом говора представника Владе Републике Србије, као и из анализа невладиних организација и медија о спровођењу регионалне сарадње, решавању неспоразума у региону и спровођењу споразума о нормализацији односа са Косовом. Стављање мапираних пракси у шири контекст (Pouliot, 2007: 370-372) обично се ради укрштањем појединачних значења прикупљених у једном медију (нпр. посматрањем или интервјуима) са значењима прикупљеним у другим медијима (интер-текстуалност),²⁰ а ради анализе ширих друш-

¹⁷ Часопис *Полиција данас* излазио је од априла 2009. до априла 2015. године.

¹⁸ Стручни часопис *Безбедност*, чију „Уредничку политику спроводи уредништво именовано од стране министра унутрашњих послова”.

¹⁹ Часопис *Наука, безбедност, полиција* који издаје Криминалистичко-полицијски универзитет.

²⁰ Види: Hansen, 2006.

твених или интересубјективних значења, до којих се долази анализом наратива (историјски ток, заплети, тип актера)²¹ и дискурса (ко су легитимни говорници, које праксе одобравају, који је здраворазумски смисао).

Кристијан Бугер такође истиче значај визуелних и других артефакта²² у којима може бити обележен и телесни и материјални део пракси. Као пример, он наводи истраживање немачког научника (Hauschild, 2005) који је анализирао праксе организованог криминала и тероризма кроз анализу приручника и видео сведочења и промо материјала који су на Јутјуб поставили припадници Ал Каиде (Bueger, 2014: 402). Ова тема је пример истраживања у којој приступ пракси тамо где и кад се одвија није могућ, ни пожељан, па је ослањање на интерпретацију значења из докумената и видео снимака једини извор. Федерика Бићи (Federica Bicchì) и Никлас Бремберг (Niklas Bremberg) наводе да у проучавању пракси предмет анализе могу бити и технологије, на пример наоружања које подстичу одређене праксе у међународним односима попут одвраћања, непролиферације и сличног (Bicchì and Bremberg, 2016: 400). Бугер (Bueger, 2014: 387) наводи да је често начин на који се нека активност обавља „уписан” у сам артефакт који се користи за обављање те активности, тако да онда и предмете треба анализирати као преносиоце пракси. На пример, аутори Париске школе (Balzacq, 2008) указују да базе података у полицијском раду не служе само за техничку помоћ у обављању посла, него да оне у себи садрже и институционализовану праксу категоризације становништва и појава на ризике различитог нивоа и сходно томе повлаче одређени тип активности. Дакле, сам артефакт није само ствар, он чини ствари.

Закључак

Примена теорије праксе обogaђује разумевање међународних односа јер нам омогућава да анализирамо обрасце односа како се одвијају у рутинским дешавањима и увиде које друге теорије често не обухватају због свог фокуса на макроструктуру. Примена теорије праксе захтева примену посебне методологије истраживања – праксеографије у чијем су средиште као јединица анализе праксе појединаца, група, институција.

Праксеографија има и много тога заједничког са епистемолошким или сазнајним претпоставкама истраживању са антропологијом, интерпретативним социологијом и етнографијом. Посебност ове методологије је у прикупљању имплицитних значења које се дају конкретним ситуацијама и односима. Праксеографска истраживања полазе од онога што субјекти чије су праксе анализирани сматрају стварним, а не од претпоставки истраживања. Стога, истраживање пракси захтева коришћење више од једне истраживачких метода (триангулацију) и рефлексивност, не само према прикупљеним емпиријским увидима, већ и у односу на истраживачки процес. То захтева активни однос

²¹ Види: Shenhav, 2015.

²² Производ који су направили и осмислили људи. Различит од предмета које је направила природа.

научника према својим предзнањима, позицији у истраживачком односу и отвореност за мењање истраживачке замисли и сазнавање кроз ситуационо искуство.

Да би се дошло до закључака о праксама, потребно је изаћи из академске фотеље и обавити емпиријска истраживања са етнографским сензибилитетом. Главно ограничење ове методе јесте да она не омогућава да извучемо узрочно-последичне закључке о процесима који до тога доводе. Анализа пракси нам омогућава само да мапирамо обрасце интеракција који имају такав исход у специфичним ситуацијама, али који се сваки пут изнова преговарају међу практичарима у новим ситуацијама и приликама. Историчност пракси такође не подразумева да су опажани обрасци били исти у прошлости или да ће се на исти начин понављати у будућности, поготову ако дође до неке драстичне промене у окружењу у ком су дејственици активни. Ипак, овакав приступ истраживању омогућава приступ сазнањима која су мање приступачна, ако само анализирамо шта људи говоре или подразумевамо унапред законитости у функционисању друштвеног света и међународних односа.

Литература:

1. Adler, Emanuel, (2005): *Communitarian International Relations: The Epistemic Foundation of International Relations*. Routledge, London/New York.
2. Adler, Emanuel, and Pouliot, Vincent, (eds.), (2011a): *International Practices*. Cambridge University Press: Cambridge.
3. Adler-Nissen, Rebeca, (2014a): *Opting Out of the European Union: Diplomacy, Sovereignty and European Integration*, Cambridge University Press, Cambridge.
4. Adler-Nissen, Rebecca, (2016): "Towards a Practice Turn in EU Studies: The Everyday of European Integration", *Journal of Common Market Studies*, 54(1), 87-103.
5. Balzacq, Thierry, (2008): "The policy tools of securitization: information exchange, EU foreign and interior policies", *Journal of Common Market Studies*, 46(1), 75—100.
6. Barnett, Michael N. (1997): "The UN Security Council, Indifference, and Genocide in Rwanda." *Cultural Anthropology*, 12 (4), 551–578.
7. Barnett, Michael and Finnemore, Martha, (2004): *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*, Cornell University Press, New York.
8. Bechev, Dimitar (2004): Contested borders, contested identity: the case of regionalism in Southeast Europe, *Southeast European and Black Sea Studies*, 4(1), 77–95;
9. Bechev, Dimitar (2011): "Balkans, Europe, South East Europe: Identity Politics and Regional Cooperation". In: *Constructing South East Europe*. Palgrave Macmillan, London, 62–82.
10. Berling, Villumsen, Trine, (2012): "Bourdieu, International Relations, and European security." *Theory and Society* 41(5), 451–78.
11. Berling, Villumsen, Trine (2013): "Knowledges". In: Adler-Nissen, R. (ed). *Bourdieu in International Relations*, Routledge, London and New York, 59–77.
12. Bicchì, F. and Bremberg, N. (2016). "European diplomatic practices: contemporary challenges and innovative approaches", *European Security*, 25(4), 391–406.
13. Bigo, Didier, Bonditti, Philippe, and Olsson, Christian, (2016): "Mapping the European Field of Security Professionals". In: Bigo, Didier, Walker, Rob, Guild, Elspeth. and Carrera, Sergio, (eds.). *Europe's 21st Century Challenge - Delivering Liberty*. Routledge, London, 49–64.
14. Birešev, Ana, (2014): *Orionov vodič – Otkrivanje dominacije u sociologiji Pjera Burdijea*, Institut za društvenu teoriju i filozofiju, Beograd.

15. Bonelli, Laurent, and Bigo, Didier, (2005): "Mapping the European Union field of the professionals of security, A methodological note on the problematique", Synthesis report of two seminars organized at Sciences Po Paris (France) on October 10, 2005 and November 9, 2005.
16. Bremberg, Niklas, (2015): "The European Union as Security Community □ Building Institution: Venues, Networks and Co-operative Security Practices" *JCMS: Journal of common market studies*, 53(3), 674–92.
17. Bueger, Christian, (2014a): "Pathways to practice: praxiography and international politics". *European Political Science Review*, 6(3), 383–406.
18. Bueger, Christian, (2014b): "Proximity". In: Aradau, Claudia, Huysmans, Jeff, McNeal, Andrew and Voelkner, Nadine (eds.), *Critical Security methods: New Frameworks for Analysis*. London: Routledge, 118–41.
19. Bueger, Christian, and Gadinger, Frank (2014): *International Practice Theory. New Perspectives*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
20. Bueger, Christian, and Gadinger, Frank (2018): "Doing Praxiography: Research Strategies, Methods and Techniques". In: *International Practice Theory*. Second Edition. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 131–61.
21. Côté-Boucher, Karine, Infantino, Federica and Salter, Mark, (2014): "Border security as practice: An agenda for research", *Security Dialogue*, 45(3), 195–208.
22. Cupać, Jelena and Ružić, Maja, (2014): „What can Practice Theory tell us about the International Peace Mediation of the EU: The Case of Serbia- Kosovo Negotiations“, Conference Paper at the ECPR General Conference, University of Glasgow, 3-6 September 2014.
23. Ejđus, Filip, (2016). "Diskurzivna i praktična konstrukcija međunarodne (ne)bezbednosti". u: Jović, D. (ur.). *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*. Zagreb: Političke analize.
24. Fabijeti, Ugo, Maligeti, Roberto i Matera, Vinčenco, (2002): *Uvod u antropologiju (od lokalnog do globalnog)*. Clio, Beograd.
25. Friedrichs, Jörg and Kratochwil, Friedrich, (2009): "On Acting and Knowing: How Pragmatism Can Advance International Relations Research and Methodology," *International Organization*, 63(4), 701-731.
26. Fujii, Lee Ann, (2010): "Shades of truth and lies: Interpreting testimonies of war and violence", *Journal of Peace Research*, 47(2), 231–41.
27. Græger, Nina, (2016): "European security as practice: EU–NATO communities of practice in the making?" *European Security* 25(4), 478–501.
28. Hansen, Lene, (2006): *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. Routledge, New York.
29. Hausschild, T. (2005). "Auf den Spuren von Al-Qaida. Scheichs, Lügen, Videos: Eine Ethnographie des Terrors", *Internationale Politik*. 11, S. 32–51.
30. Hopf, Ted, (2013): "Common-sense Constructivism and Hegemony in World Politics", *International Organization*, 67 (2), 317-354.
31. Knorr-Cetina, Karin, (1988): "The Micro-Social Order. Towards a Reconceptation". In: Fielding, Nigel, (ed.) *Actions and Structure: Research Methods and Social Theory*, Sage, London.
32. Koneska, Cvete, (2008): Regional identity: the missing element in Western Balkans security cooperation, *Western Balkans Security Observer*, 7-8, 82–89.
33. Kuus, Merje, (2013): "Foreign Policy and Ethnography: A Skeptical Intervention", *Geopolitics*, 18(1), 115–31.
34. Mattern, Janice Bially, (2011): "A practice theory of emotion for International Relations". In Adler, Emanuel and Pouliot, Vincent, (eds.) *International Practices*. Cambridge University Press (Cambridge Studies in International Relations), Cambridge, 63–86.
35. Neumann, Iver, (2007): "'A Speech That the Entire Ministry May Stand For,' or: Why Diplomats Never Produce Anything New." *International Political Sociology*, 1 (2): 183–200.
36. Neumann, Iver, (2008): "The Body of The Diplomat". *The European Journal of International Relations*, 14(4), 671–95.
37. Neumann, Iver, (2012): *At Home with the Diplomats: Inside a European Foreign Ministry*. Cornell University Press, Ithaca.
38. Neumann, Iver, (2013): *Diplomatic Sites: A Critical Enquiry*. Oxford University Press, Oxford.

39. Nojman, Iver (2009) „Efekti diskursa, Ministarstvo spoljnih poslova, diplomatija, globalizacija“ u Nojman, Iver, *Značenje, materijalnost, moć: Uvod u analizu diskursa*. Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 155-181.
40. Pouliot, Vincent, (2007): “‘Subjectivism’: Toward a Constructivist Methodology,” *International Studies Quarterly*, 51 (2), 359—384.
41. Pouliot, Vincent, (2010): *International Security in Practice: The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge University Press, Cambridge.
42. Pouliot, Vincent, (2010): “A ‘subjective’ methodology for the study of practicality.” In: *International Security in Practice: The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge University Press, Cambridge, 52–92.
43. Pouliot, Vincent, (2013): “Methodology: Putting Practice Theory into Practice”. In: Adler-Nissen, R. (ed.) *Bourdieu in International Relations: Rethinking Key Concepts in IR*, Routledge, London, 45–58.
44. Pouliot, Vincent. and Merand, Frederic, (2013): “Bourdieu’s Concepts: A Political Sociology of International Relations”. In: Adler-Nissen, R. (ed.) *Bourdieu in International Relations: Rethinking Key Concepts in IR*, Routledge, London and New York, 24–44.
45. Pouliot, Vincent, (2014): “Practice Tracing”. In: Bennett, Andrew and Checkel, Jeffrey (eds.). *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*, Cambridge University Press, Cambridge, 237–59.
46. Pouliot, Vincent, (2016): “Appendix: Research design, methods and data” In *International Pecking Orders: The Politics and Practice of Multilateral Diplomacy*, Cambridge University Press, Cambridge, 272-307.
47. Ratelle, Jean François, (2013): “How participant observation contributes to the study of (in)security practices in conflict zones”. In: Salter, Mark and Mutlu C. (eds.). *Research methods in critical security studies*. Routledge, New York, 75–80.
48. Reichertz, Jo, (2004): “Abduction, Deduction and Induction in Qualitative Research”. In: Flick, Uve, von Kardorff, Ernst and Steinke, Ines (eds.), *A Companion to Qualitative Research*. Sage Publications, London, 159–64.
49. Ricer, Džordž, (2012): *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Službeni glasnik, Beograd.
50. R.S.V. (bez datuma) Kosovski Albanci se udavili u Tisi?. Vreme. Dostupno na: www.vreme.com/cms/view.php?id=893184&print=yes [pristupljeno 14. jula 2018. godine];
51. Salter, Mark, (2008a): “When the exception becomes the rule: borders, sovereignty, and citizenship”, *Citizenship Studies*, 12(4), 365–80.
52. Salter, Mark, B. (2008b): “Imagining Numbers: Risk, Quantification, and Aviation Security”, *Security Dialogue*, 39(2-3), 243–66.
53. Salter, Mark, B. (2008c): “Securitization and Desecuritization: Dramaturgical Analysis and the Canadian Aviation Transport Security Authority”, *Journal of International Relations and Development*, 11(4), 321–49.
54. Salter, Mark, B. (2013): “Expertise in the Aviation Security Field”. In: Salter M. B. and Mutlu, C. (eds.). (2013). *Research Methods in Critical Security Studies*, Routledge, London, 105–8.
55. Salter, Mark and Mutlu, Can, (eds.), (2013): *Research Methods in Critical Security Studies*, Routledge, London.
56. Sandberg, Jö and Alvesson, Mats, (2011): “Ways of Constructing Research Questions: Gap-Spotting or Problematization?” *Organization* 18(1), 23–44.
57. Schatzki, Theodore, Knorr Cetina, Karin and von Savigny, Eike (eds.), (2001). *The Practice Turn in Contemporary Theory*. Routledge, London.
58. Schwartz-Shea, Peregrine and Yanow, Dvora, (2012): *Interpretive Research Design*. Routledge, New York.
59. Shenhav, Shaul R. (2015): *Analyzing political narratives*, Routledge, New York.
60. Spasić, Ivana, (1998): *Interpretativna sociologija – sociološka hrestomatija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
61. Spasić, Ivana, (2004): “Habitus, praksa, polje: Pjer Burdije”. U: Spasić, Ibana, *Sociologije svakodnevnog života*. Zavod za udžbenike, Beograd.
62. Spicker, Paul, (2011): “Ethical Covert Research”. *Sociology*, 45(1), 118–133.

63. Taylor, Charles (1993 [1981]): "To Follow a Rule ..." in Calhoun, Craig, LiPuma, Edward and Postone, Moishe (eds.), *Bourdieu: Critical Perspectives*, Polity Press, Cambridge, 45–59.
64. Tzifakis, Nikolaos, (2007): EU's region-building and boundary-drawing policies: the European approach to the Southern Mediterranean and the Western Balkans, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9(1), 47–64.
65. Wæver, Ole and Buzan, Barry, (2010): "After the Return to Theory: The Past, Present, and Future of Security Studies". In: Collins, Alan, (ed.), *Contemporary Security Studies* (Vol. 2). Oxford: Oxford University Press, 383-402
66. Wenger, Etienne, (1998): *Communities of Practice: Learning, Meaning and Identity*, Cambridge University Press, Cambridge.

PRAXEOGRAPHY – THE APPROACH TO STUDY OF PRACTICES IN INTERNATIONAL RELATIONS

Summary: The latest turn in analysing international relations is the so-called practice turn, i.e. direction towards understanding practices as the main unit of analysis. Practice theory enables us to analyse what those who practise international relations do, i.e. not to lose the sight of everyday and routine unfolding of international life. Practices are difficult to approach, and it is even more difficult to access implicit meanings that practitioners have of social situation, their and others' position in that situation, and what would be the appropriate behaviour in particular social context. In this article, we present the basis of praxeography, the methodological approach to recording and interpreting practices and reconstruction of their situated and historized meanings. The paper briefly presents the epistemological assumptions behind studying practices – abductive, interpretative and reflexive ways of knowing. It also presents possible approaches and methods for collecting and analysing practices illustrated with the insights from the most important works in international relations which apply practice theory. The methodological insights are additionally corroborated by the findings from the case study of the processes of securitisation and de-securitisation of inter-state relations in southeast Europe based on the analysis of Serbian police officers' practices in interaction with their colleagues from neighbouring countries after the 1990s' armed conflicts. The research methods used in the case study were participant observation, interviews and narrative analyses of documents.

Key words: practice theory, praxeography, background knowledge, research methods, police habitus